

Előzetes kutatási feladatok - megoldásokkal

Mikor, milyen körülmények között szállták meg a németek Magyarországot a második világháború során?

Magyarország a második világháború alatt bár kezdettől a náci Németország oldalán állt, lényegében végig a „vonakodó csatlós” szerepét játszotta. Az egymás után hatalomra kerülő miniszterelnökök (Darányi Kálmán, Imrédy Béla, Teleki Pál, Bárdossy László, Lakatos Géza) mind azzal a feladattal kerültek a kormány élére, hogy az ország úgy érjen el sikereket a revíziós politikában, hogy közben őrizze meg cselekvőképességét, szuverenitását a németekkel szemben. Mivel azonban, a revíziós politika sikere kezdettől Hitler kegyeitől függött, a távolságtartás politikája kezdettől megvalósíthatatlan volt.

1942-1943 között eltelt időszakban lezajlott többek között a sztálingrádi ütközet, a második magyar hadsereg doni katasztrófája, a szövetségesek szicíliai partraszállása, így már az országot vezető politikusok jelentős része is világosan látta, hogy a háborút a németek elveszítik. Megkezdődtek a béketapogatózások, és 1943-ra már előzetes fegyverszüneti megállapodás is létrejött a nyugati hatalmakkal. A német hírszerzés kezdettől tudott a tárgyalásokról. Hitler 1944 márciusára elhatározta az ország katonai megszállását. A megszállást megelőző napon Klesheimbe hívta Horthyt, a legfontosabb politikai és katonai vezetőkkel együtt, és kész tényként jelentette be a katonai megszállást. Horthy némi vita után, a kész tényt elfogadta, nem mondott le, ezzel biztosította jogfolytonosságot, így a megszállás folyamata nem tűnt ellenséges katonai lépéssé a lakosság többségének szemében.

Milyen változást hozott a német megszállás a magyar zsidók sorsában?

A magyar zsidókat már a német megszállás előtt több megkülönböztető törvény érintette hátrányosan (első zsidótörvény 1939, második zsidótörvény 1939, ún. harmadik zsidótörvény 1941). Legnagyobb részük azonban (a Kamenyec-Podolszkijba deportáltak és meggyilkoltak, illetve katonai munkaszolgálatra behívottak kivételével) a németek által már megszállt európai területek zsidóságához képest biztonságban élt Magyarországon. Ebben drámai fordulat következett be 1944. március 19-e után. A német csapatokkal megérkezett Eichman és az őt kísérő sonderkommando, azzal a feladattal, hogy a magyar zsidóságot haláltáborokba deportálja. A magyar hatóságok készséges együttműködése mellett a vidéki zsidóságot 1944 júliusáig lényegében teljes egészében deportálták és meggyilkolták, többségét Auschwitz-Birkenauban.

Mikor kezdődött a vidéki zsidóság deportálása Magyarországon? Mikor állították le a zsidóság deportálását Magyarországon? Mi volt ennek az oka?

A vidéki magyar zsidóság deportálása 1944. május 15-én kezdődött a kassai csendőrkerülethez tartozó Kárpátalján, és július 6-áig folytatódott keletről nyugatra haladva a 10 csendőrkerület sorrendjének megfelelően. A források és visszaemlékezések szerint Horthy István özvegye július 2-án tette Horthy Miklós elé az ún. Auschwitz-jegyzőkönyvet, amely a két szökött auschwitzi fogoly beszámolója szerint részletesen ismertette a tömeges népiirtás folyamatát, a haláltáborok iszonyatát. Horthy ezek után adta ki a deportálások leállításáról szóló parancsát, melynek következtében a budapesti zsidóság jelentős része megmenekülhetett.

Más forrásokból tudható azonban, hogy Horthy ekkor már eléggé jól értesült volt a zsidókra váró megpróbáltatásokat illetően, hiszen folyamatosan kapta a figyelmeztetéseket a semleges országok képviselőitől, illetve többször tiltakozott nála az ügyben Ravasz László református püspök, illetve Bethlen István.

Elgondolkoztató tény volt továbbá a szövetségesek normandiai partraszállásának, illetve az 1944 nyarán kezdődő szovjet offenzíva sikere.

Mindezen okok együtt vezethettek oda, hogy Horthy nem mehetett el a nyilvánvaló tények mellett, és a deportálások leállítása mellett döntött.

Mikor jutatták a németek hatalomra a nyilasokat? Mi volt ennek közvetlen előzménye? Milyen változást hozott hatalomra kerülésük a budapesti zsidóság életében?

1944 augusztusában a szovjet offenzíva áttörte a román-német frontot (iasi-kisinyovi offenzíva), minek következtében a románok kiugrottak a háborúból, illetve átálltak a szövetségesek oldalára. Ezzel a szovjet hadsereg (második és harmadik ukrán front) lehetőséget kapott, hogy délről megkerülve a Kárpátokban kiépített német-magyar védővonalakat szeptember elején közvetlenül elérje Magyarország területét. A kiugrás lehetőségét már 1943-tól intenzíven kereső mértékadó magyar politikai körök ezt arra használták ki, hogy lemondassák a németeket fenntartás nélkül kiszolgáló Sztójay Döme miniszterelnököt, és helyette a kormányzónak elkötelezett Lakatos Gézát nevezték ki a kormány élére, azzal a nyilvánvaló feladattal, hogy kezdje meg a kiugrás előkészítését. A túlon túl hosszadalmas előkészítés után október 11-én a Moszkvába küldött magyar delegáció aláírta a fegyverszünetet, amelynek lényeges pontja volt a magyar katonai erők azonnali szembefordulása a németekkel.

A hosszas előkészítés a németeknek lehetőséget adott, hogy felkészüljenek a magyar lépésre, így amikor Horthy Miklós váratlanul 1944. október 15-én a rádióban bejelentette a kiugrást, a jól felkészült németek zökkenőmentesen akadályozták meg annak végrehajtását. Ekkor már egyetlen olyan politikai erő volt az országban, amelyre rábízható volt a csatlós szerep továbbvitele: így kerülhettek hatalomra Szálasi Ferenc és az őt követő nyilasok.

A budapesti zsidók sorsában ez újabb drámai fordulatot hozott: újabb megkülönböztető rendelkezések születtek (a budapesti gettók létrehozása, a teljes vagyonek kobzása, zsidókategóriák létrehozása, stb.), illetve a deportálások is újraindultak, mivel ekkor már vasúti kapacitás nem állt rendelkezésre, elindultak a nyugati határ felé az ún. halálmenetek.

Ki volt Sztéhlo Gábor?

Sztéhlo Gábor (1909-1974) evangélikus lelkész, embermentő a második világháborúban. A háború előtt fontos szerepe volt a finn példára létrehozott magyar népfőiskolai mozgalom elindításában. A mozgalom az elemi iskolát végzett parasztfiatalok továbbképzését tűzte ki céljául.

1944 márciusában a német megszállást követően az evangélikus egyház kinevezte a református egyházzal közösen létrehozott gyermeksegélyező Jó Pásztor egyesület vezetőjévé. Az egyesület célja a zsidó származásuk miatt üldözött gyermekek mentése volt. A kinevezésekor egyetlen lakással rendelkező egyesületet emberfeletti energiával a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével néhány hét alatt továbbfejlesztette, így az ostrom alatt már több mint harminc otthonban, mintegy 1500 gyermek és 500 felnőtt kapott menedéket.

A háború után munkáját az árván maradt gyermekek gondozásával folytatta

Melyek voltak Budapest második világháborús ostromának legfontosabb eseményei?

A főváros a szovjet csapatok már novemberben elérik, de csak december 26-án záródik össze a gyűrű, ekkor találkoznak a Duna-Tisza köze felől támadó 2. ukrán, és a Dunántúl felől érkező 3. ukrán front csapatai a fővárostól északra. Hitler a várost erőddé nyilvánítja, megtiltja a német erőknek a kivonulást. Megkezdődött a második világháború egyik legpusztítóbb városostroma, amely 1945. február 13-áig tartott. Az intenzív ostrom december 30-án Budán és Pesten egyaránt pusztító, utcáról utcára, házról házra folyó harccal kezdődött. Az első szakaszban január 18-áig foglalták el a szovjetek a város pesti részét, ennek során mielőtt a szovjetek elérték volna Dunát, a németek az összes hidat felrobbantották (utolsóként január 18-án az Erzsébet és Lánchidat). Az ostrom utolsó jelentős mozzanata a budai várat védő német-magyar erők sikertelen kitorési kísérlete volt február 11-én.